

poljskega teritorija v narečjih, vendar ne tako, da bi z zbiranjem materiala od vasi do vasi ustvaril nekakšen dialektološki mozaik, kakor je bilo v tradiciji, pač pa s sliko celih pokrajin, ki jo je pozneje sam ali s svojimi učenci dopolnjeval. Začel je s kašubskim dialektom — ker se od vseh poljskih razlikuje tako zelo, da so celo dvomili, ali je to še poljski jezik. Potem je po svoji vprašalnici pregledal vse glavne poljske dialekte in dal prvo poljsko dialektološko sintezo v Dialektih poljskega jezika, ki jih je objavil že 1913. Slika je docela lingvistična in čeprav obsega njegovo raziskovanje tudi etnografijo in jo močno upošteva, je to vendarle sekundarno, primarna je podoba fonetičnih, morfoloških in leksikalnih pojavov poljskih dialektov. Današnja poljska dialektologija se je iz te osnove razvila v dve veji, v lingvistično, ki je značilna za Nitschevo krakovsko šolo ter za prof. Stieberja v Varšavi, pa v tako imenovano etnografsko, tako značilno za delavnico, ki jo v Varšavi vodi prof. Doroszewski. Dialektologija je pri Nitschu predvsem sodobna, ker je za historično zelo malo kontinuiranih zapiskov, zgodovina jezika pa je predvsem zgodovina kulturnega dialekt. Razen dialektologije se je prof. Nitsch posvetil historični gramatiki poljskega jezika. Nekatere važnejše razprave kažejo zgodovino razvoja nekaterih poljskih oblik. Članek o velikopoljskem izvoru poljskega knjižnega jezika je zbudil dolgoletno, še daleč ne zaključeno polemiko. Vprašanje zgodovine kulturnega dialekt je zanimalo profesorja z več plati: kateri elementi so osnova poljskega literarnega, to je kulturnega dialekt, odnos knjižnega jezika do dialektov ter narobe: vplivi knjižnega jezika na današnje podobo dialektov, in podobno. Vse te vplive je študiral v fonetiki, morfologiji, zlasti pa v leksikonu.

Slovarsko delo — predvsem delo za zgodovino izrazov — je kronal z ustanovitvijo delavnice staropoljskega slovarja, ki raziskuje slovarsko gradivo v tekstih do konca 15. stoletja, potem slede delavnica slovarja 16., 17. stoletja, medtem ko ima skladišče gradiva za sodobni slovar knjižnega jezika najnovejše gradivo. Zamisel je v glavnem zasnoval profesor Nitsch, ki je sledil v tem prejšnjim raziskovalcem, tovarišem in učiteljem, tu zlasti prof. Lošu. Med vojno se je po vrnitvi iz taborišča ukvarjal s staropoljskim slovarjem, od tod po vojni tudi samostojna knjiga iz slovarske problematike.

Posebej važno torišče poljskih raziskav prof. Nitscha je bila nadalje propaganda jezikoslovja s poljudnimi izdajami in s tem oblikovanje jezikovne in jezikoslovne zavesti skupnosti. Pisal je o raznih vprašanih normativne gramatike, o stilu posameznih avtorjev, kakor o Mickiewiczzu, pa tudi o drugih, sodobnih pisateljih. Zanimivo je, kako v neki študiji postavlja za zgled Poljakom poljsko pisanje našega rojaka, prof. Moleta. Iz študij o rimah v poljski literaturi je videti, da je dobro poznal tudi literarno-teoretsko literaturo in poljsko književnost. Vsestranskost ga ni ovirala pri natančnosti navajanj in pri presojah. Časopisi, ki jih je urejal, so bili predvsem namenjeni znanstvenim krogom, popularni članki so morali biti točni, kajti popularnost je razumel le kot posredovanje resnice širokim množicam.

V teh nekaj vrsticah sem se mogla le površno dotakniti glavnih poglavij iz bibliografije profesorja Nitscha. Želela sem prikazati širino njegovega koncepta in skoraj zavistno občudovanje rezultatov njegovega dela: njegovo nenehno spremljanje poljskega jezikovnega izraza in s tem družbeno afirmacijo te humanistične vede v poljski kulturi in v vsem javnem življenju.

Breda Pogorelec

OBRAVNAVA BERIVA V OBVEZNI ŠOLI

Obnavljanje obveznega ali priporočenega beriva ni le veja pri pouku slovenščine, posebno, morda celo stransko področje, ki naj bi ga odpravili z nekaj urami med šolskim letom ali pa samo povedali, kaj morajo učenci prebrati, potem pa bi jih prepustili lastni iznajdljivosti. Obnavljanje beriva mora biti tesno povezano s poukom materinščine, saj je za vsestransko poznavanje jezika bistvenega pomena. Gre pa tudi za to, da usposobimo dijake za samostojnost in jim zbudimo ljubezen do lepe knjige; le tako se bodo lahko pozneje sami vživljali v njene lepote ter se izobraževali. Knjiga je še vedno najpomembnejše kulturno sredstvo, čeprav imamo tudi modernejša pomagala za izražanje duha in družbene rasti. Res čutimo pri otrocih manj zanimanja za branje, ker ga verjetno preenostransko obravnavamo, slabo izbiramo dela in se je morda tudi izrodil okus. Take in podobne slabosti bomo odpravili, če bomo porabili za obravnavanje več časa in brusili okus ne ob relativno dobrih, temveč ob najboljših delih, ki naj so v šoli tudi umetniško poustvarjena.

Branje umetniških del ima estetsko vzgojno in izobraževalno vrednost. Književno delo sloni na proučevanju duševnih in družbenih zakonitosti ter je rezultat fantazijsko prenetene stvarnosti, zato čustveno spoznavno vpliva na bralca. Pri njem se seznanjamo z določenim naravnim okoljem in stopnjo družbenega razvoja ter z ljudmi najrazličnejših značajev in usod, skratka z življenjem v vsej njegovi zapletenosti in razgibanosti, ki ga umetnik prikazuje v urejeni kompoziciji in z žlahtno besedo. Takšno vsestransko delo pa lahko razume in podoživi le izurjen bralec, ki se je tega že privadil. Tudi mnogi veliki umetniki kaj radi povedo o sebi, da so ustvarjali umetnine ob trdem, vztrajnem lastnem izpopolnjevanju. Kot za ustvarjanje pa je tudi za podoživljanje umetnine potrebna poprejšnja vzgoja, zato ne bi bilo prav, da bi branje in obravnavo povsem prepuščali dijakom ali pa jim dali samo nekaj napotkov. V prejšnjih učnih načrtih je bilo kaj malo besed o tej problematiki, medtem ko se je sedaj izčrpneje lotevajo. Gre za nekatere temeljne ugotovitve in navodila.

Branje priporočenih del naj bo sistematično in naj se pogloblja iz leta v leto; pri tem upoštevajmo prejšnje izkušnje, splošno kulturno rast dijakov, njihove težnje in sposobnost doživljanja. Književno delo jemljimo kot celoto in ga tako podajajmo. Obravnavanje in branje priporočenih del naj čustveno, estetsko in splošno vzgojno in izobraževalno bogati mladega človeka.

Ze otroci nižjih razredov bi se morali privajati na razumevanje leposlovnih besedil, pa so še v peti učenci, ki se na primer vse preveč mučijo z branjem, črkovanjem. Mnogi se iz knjig niti učiti ne znajo, nikaar šele da bi bili vajeni čustvenega, estetskega, poustvarjalnega branja, kar je eden pogojev za resnično umevanje umetnine. Ze v tretjem razredu je na primer po novem programu predpisano, naj učitelj v razredu med letom prebere vsaj eno otroško knjigo, da učence uvede v branje. Pri tem mora z otroki ne samo obnavljati, ampak jih tudi seznanjati s posameznimi osebami in jih karakterno označevati. Opažajo naj tudi lepe opise in izraze, ki naj jih potem uporabljajo v svojem govoru. Ta zahteva je primerna tudi zato, ker s pridom nadomešča prehudo ukvarjanje s slovnico. V višje razrede naj bi torej učenci prišli že delno pripravljene: znali naj bi brati in se zavedali, da je obravnavanje priporočenega beriva resno šolsko delo, čeprav ga opravljajo predvsem doma. Med učenci je dosti takih, ki iz malomarnosti malo berejo, še bolj pa se je bati nekaterih starejših, ki se čutijo nekako vzvišene nad tem »klasičnim« vzgojno-izobraževalnim sredstvom.

Med pogoje za uspešno delo spada tudi šolska knjižnica, ki je ponekod edina v kraju. Največkrat imamo premalo izvodov predpisanih del. Pomagamo si z razrednimi knjižnicami, povečamo seznam priporočenih del ali pa uvedemo branje po krožkih. Včasih se zadovoljimo z ogledom dramske predstave ali s poslušanjem radijske oddaje. Knjige imajo v učenčevih rokah kaj kratko življenje in mnogih na trgu ni več dobiti. V mnogočem se učenčev odnos do njih spremeni, če mu je prepuščena skrb za urejanje in izdajanje, zavijanje in vezanje pri tehničnem pouku. Ob nekaterih delih bi bilo lahko kaj več razlage, v Berilih pa več odlomkov, ki bi koristili za izhodišče.

Precej pisani, bolj ali manj uspešni so načini, kako obravnavati priporočena dela. Manj težav ima učitelj, ki je že pri posameznih krajših tekstih v Berilih pazil na vsestransko obravnavo in znal zbuditi dijakom spoznanja, ki so jim potrebna za samostojno delo. Neučinkovito je golo naštevanje predpisanih ali priporočenih del ob začetku šolskega leta. Če moramo v šoli navajati učence na smotrno učenje iz knjig, jih moramo tudi na branje umetniških del, in sicer postopoma, nevsiljivo, brez nepotrebnih podatkov. Pri tem je potrebna stalna previdnost, da nas ne bi ustaljeni načini zavedli na kriva pota. Vsekakor je prav, da v začetku leta obravnavamo zgleden primer. Če bodo učenci o obravnavanem delu še dolgo mislili in govorili, potem smo uspeli, kajti delo jih je zunanje in notranje prevzelo. O njem so si pridobili tako plastično podobo, da jim tudi prostor med vrsticami nekaj pomeni.

Za obravnavo imamo več poti: lahko vzamemo za osnovo tekst iz Berila in preidemo na delo v celoti; beremo in obravnavamo celotno delo v šoli; prepustimo obravnavo (ne branje) boljšim učencem in jo v šoli skušno izpopolnimo; prepustimo branje učencem, jim prej damo napotke, v šoli pa dela analiziramo ali pa tudi to naložimo dijakom. Kot osnova za delo nam lahko rabi tudi radijska oddaja, filmsko delo ali gledališka (operna) predstava. Marsikdaj bomo prav s tem poživilo zanimanje za literarno delo, zlasti tedaj, kadar bomo dijake prej primerno uvedli, pozneje pa izvedli primerjavo s knjižnim delom in poudarili značilnosti posameznih oblik. Ra-

dijsko oddajo lahko poslušamo v šoli (Pod svobodnim soncem) ali pa dijakom damo domačo nalogo (Veliko pričakovanje). Posebno veliko imamo bolj ali manj uspešnih filmov (Bratovščina Sinjega galeba, Gulliver med pritlikavci, Petnajstletni kapitan, Gavroche, Oliver Twist, Taras Bulba, Odiseja itd.). Manj je med priporočenim berivom gledaliških del (Županova Micka), če ne štejemo prirejenih iger (Domen, Sosedov sin itd.), ki pa jih moramo prav tako predočiti učencem. Organizacija ogledov je lahko raznovrstna, vendar smo odvisni od programov, ki šolskih potreb seveda ne upoštevajo.

Pouk materinega jezika je najprimernejši, če dijake uvajamo v modernejša izrazna sredstva in oblike. Nekateri se ob tem bolj razgibajo kot pri branju, kar seveda izkoristimo za nadaljnje delo in tako poživimo učne ure. Ob slabih primerih lahko povzdignemo vrednost izvirnega dela in odkrijemo neprimerne posnetke.

Vse to bomo koristno uporabili, če bomo upoštevali splošno raven in izkušnje učencev. Spočetka več našega vodstva, pozneje pa naj izstopa njihova individualnost. Vodstvo naj bo sugestivno, a naj ne pripelje do uniformiranosti mišljenja. V petem razredu lahko za začetek in ponazoritev dela preberemo nekaj črtic iz Solzic, v šestem Bratovščino Sinjega galeba, v sedmem Kmetske slike in v osmem Hlapca Jerneja. Čeprav že v nižjih razredih uvajamo poustvarjalno branje, učenci šele pozneje dojemajo ritmiko in melodiko stavka, ko že dokaj obvladajo tehniko branja. Dobro branje je že samo po sebi delna analiza umetniškega dela. Pred njim je treba narediti kratek uvod za razpoloženje in boljše razumevanje, po njem pa preiti na analizo, pri kateri moramo računati s celovitostjo učencevih vtisov, pridobljenih med branjem. Že medtem vplivajmo na učence, da bodo začutili, kaj je zlasti vredno natančneje opazovati, kje so posebno lepa mesta, kam naj obračajo pozornost. V petem razredu bomo tako spoznali fabulo in nosilce dejanj z najvažnejšimi lastnostmi, razbranimi iz dela. Domišljija se lahko v pogovoru do mile volje razgiblje. Na pamet se bomo učili posebno lepih opisov in bogatili besedni zaklad z novimi izrazi, vendar pa ne bomo maličili idejno estetske podobe, ki so si jo učenci ustvarili. V šestem bomo razširili analizo na razumevanje družbenih odnosov, katerih rezultat so osebe z določenimi lastnostmi in pogledi na življenje. Poglobljeno bomo razčlenjevali sredstva, ki jih uporablja pisatelj, da živo in plastično prikaže vodilno misel, ki ga je navdihnila, da je delo ustvaril. Učenec v sedmem bo to že razumeval, saj postaja kritični realist. V tem razredu bomo prehajali tudi na kompozicijo večjih enot, na psihološko zahtevnejše odlomke in spremljali potek dialoga. Pogledati je treba v umetnikovo delavnico, kajti tako vcepljamo v učence ustvarjalne spodbude. Opazovanje stilnih sredstev naj zbudi v dijakih še večje upoštevanje vsebinske vrednosti.

Po končanem osmem razredu naj bi imeli učenci kompleksen pogled v književno delo, ker se šolanje potem za marsikoga neha. Smiselno branje naj jim postane življenjska potreba. Posamezna dela naj razumevajo brez šepetalcev, morali pa bomo med letom še mnogakaj dopolniti in se spuščati v motivacijo, idejnost, stil in sestavo obsežnejših del. Doseči bomo morali, da se bodo znali vživljati v psihološko in čustveno raznovrstne položaje. To je zelo pomembno, ker je tudi od tega odvisen njihov prihodnji odnos do lepe knjige.

Po nekakšni zgledni obdelavi se začenja individualno delo z učenci. Usmerjali ga bomo glede na splošne zahteve in težnje posameznikov, glede na dosežene uspehe in neuspehe. Zlasti je važno, kaj dijaki berejo mimo priporočenega. Včasih bo treba obsežno analizirati več del, in sicer skupno ali po krožkih. Brez učiteljevega usmerjanja seveda ne bo šlo. Z analizo tipične plaže bomo povzdignili vrednost umetniškega dela, izboljšali dijakom okus in zavrli težnje po branju slabih del. Za zbujanje kritičnosti je treba poznati obe plati. Tako pot bo pripomogla, da bodo skrbneje izbirali dela, da jih ne bodo »žrli« in prelistavali. K smotrnemu delu spada tudi zapisovanje nekaterih posebnosti (ne ravno podatkov). Tu se kaj radi zadovoljimo z nekaj točkami (kot na primer: naslov, lokalizacija, vsebina, osebe, jezik in morda še kaj) ter stvar vsaj šabloniziramo in jo priskutimo učencem, če ne štejemo še drugih nevšečnosti (učenci prepisujejo drug od drugega, se izmikajo branju, enostransko ocenjujejo dela in izenačujejo njihovo vrednost itd.). Za začetek je sicer dobro, da po skupni vsestranski analizi dela najbistvenejše skrbno zapišemo, ker bo to dijaku pozneje koristilo za usmerjanje pozornosti pri branju drugih del, vendar se ne bomo omejili na standardne točke, saj tudi naša analiza ne bo taka. Pozneje to ni več potrebno, še manj pa so potrebni izključni izvlečki vsebin. Zapisovanje in kontrola prebranega naj bosta individualna. Za boljši pregled je zelo umestno, če ima učitelj dva zvezka: v enem naj bo seznam učencev s podatki o prebranih delih (naslov in čas, ko je

kdo knjigo prebral), v drugem pa seznam priporočenih del z imeni učencev, ki so tisto knjigo prebrali. Tako naj bi po možnosti spremljal učence iz razreda v razred. Če hočemo izvesti pri govornih vajah kratko kontrolo branja, se lahko naglo zvrste vsi, ki so prebrali na primer Jurija Kozjaka, kar je razvidno iz seznama. V tem primeru se zadovoljimo s pripovedovanjem vsebine, ker nam gre za kontrolo delovne discipline. Kadar ocenjujemo pridobljene vrednote ali globlje analiziramo posamezna dela, ne sprašujemo po vsebini, ampak se pogovarjamo o specifičnosti dela. Pogovor oživimo s tem, da delo, zlasti ilustracije, pokažemo vsemu razredu in najlepše odlomke preberemo. Seveda ne pozabimo razčiščevati stvari, ki so nekaterim meglene ali pa imajo o njih morda celo napačne pojme.

Naštejmo nekaj vprašanj, ki jih bomo zastavljali! Ste zasledili v Martinu Krpanu kak pregovor? Označite Iztoka po dejanjih in lastnostih! Kako je potekal pogovor med kmeti v Obrščakovi krčmi? Sestavite dispozicijo fabule v Velikem pričakovanju! Lokalizirajte dejanja Solzic! Opišite pisateljev odnos do živali! Ilustrirajte najpomembnejšo zgodbo! Označite prehojeno pot mladega Prežiha! Kaj je napisal Oton Župančič v predgovoru? Kakšen odnos je imela takratna oblast do Hlapca Jerneja?

Sprašujemo v smeri, ki smo jo nakazali pri zgladni analizi. Izogibati se moramo ozkosti in posploševanja. Ni na primer potrebno na vsaki stopnji zgodbo lokalizirati. Potek konkretnega pogovora naj spremlja tudi zapisovanje. Voditi nas mora to, da bodo dijaki sčasoma zapisali po svoji uvidevnosti vse, kar se jim je zdelo najlepše, kar jih je najbolj prevzelo in vznemirilo, vendar tako, da si bodo tudi ob zapiskih razvijali okus in občutek za lepo (splošno lice, razvrstitev, ilustracije). Vsak formalizem v obravnavanju tega vprašanja ima slabe posledice. Če se bomo oprijemali raznovrstnih delovnih oblik, branje in obravnavo del učencem ne bosta tako nadležna. Dosegli bomo, da bo knjiga postala vsakemu življenjska prijateljica.

Dušan Zgonec

Slovniske in pravopisne drobtine

REDKA DOSLEDNOST

Prebiram »Prosvetnega delavca«, glasilo združenj prosvetnih delavcev (št. 17/58), in berem o zaslužni prosvetni delavki: »Leto pozneje je postala član Zvezne komisije za reformo šolstva, nato še član zvezne podkomisije za obvezno šolo ter član zvezne podkomisije za šolanje učnega kadra... Je tudi zunanji strokovni sodelavec tega zavoda... jo je ta zavod predlagal za pedagoškega svetnika... Tovarišica... je tudi zunanji sodelavec našega republiškega Zavoda za proučevanje šolstva ter član Strokovnega sveta tega zavoda... Eno leto je bila honorarni direktor tega zavoda... V Mariboru je tovarišica... že več let član okrajnega sveta za šolstvo in predsednik okrajne komisije za reformo šole... Letos je postala tudi predsednik Pedagoškega društva Maribor... Do lanskega leta je bila... član republiškega Sveta za šolstvo...« Članek je podpisal D. H.

Berem in se čudim piščevi občudovanja vredni doslednosti. Recite, ali se vam ne zdi presenetljivo, da se mu ni niti enkrat zapisalo po slovensko: članica, sodelavka, predsednica, ravnateljica...
J. G.

RES — ZA KOGA PIŠEMO?

V prvi letošnji številki JiS nam F. Vernik zastavlja vprašanje, za koga pišemo, in z zgledi kaže, kako malo je doslej zaleglo vse naše prizadevanje. »Odgovorni naj vendar berejo tudi o jeziku,« pravi na koncu, in človeku se zdi to skoraj klic vpjiočega v puščavi. Tak občutek sem vsaj imel, ko sem bral v »Ljudski pravici« z dne 22. XI. 1958 v izjavi vidnega slovenskega pisatelja: »...gotovo se ni še nikoli s tako skrbjo pristopilo (!) k temu delu...«

Vprašanje je preobsežno, da bi se ga človek loteval v takem kratkem zapisu. Hotel bi mu le nekaj pripisati: skrbeti bi bilo treba, da nam ne bodo mogli reči, češ,